

91677R

NEW ZEALAND QUALIFICATIONS AUTHORITY
MANA TOHU MĀTAURANGA O AOTEAROA

QUALIFY FOR THE FUTURE WORLD
KIA NOHO TAKATŪ KI TŌ ĀMUA AO!

Level 2 Lea Faka-Tonga 2022

91677 Demonstrate understanding of a variety of written and/or visual Lea Faka-Tonga text(s) on familiar matters

Credits: Five

RESOURCE BOOKLET

Refer to this booklet to answer the questions for Lea Faka-Tonga 91677.

Check that this booklet has pages 2–4 in the correct order and that none of these pages is blank.

YOU MAY KEEP THIS BOOKLET AT THE END OF THE EXAMINATION.

TEXT A: *Palōveape faka-Tonga* (A Tongan proverb)**Ko e tupu'anga 'o e hingoa "tefua 'a vaka lautala"**

'I Tonga, 'i he kuonga 'o e folau kalia', ko e kau matai fo'u vaka kalia' na'e ui kinautolu ko e kau Lemaki', pea ko e fakamahamahalō, ngalingali na'a nau omi mei Ha'amoā 'i he taimi 'o Nghanatatafu'. Na'a nau nofo 'i Hā'ano 'i he 'api na'e ui ko Fotu'atama 'a ia na'e kaungā'api mo e 'api ko Tu'ulātala' 'a ē na'e tu'u ai e toho'anga vaka na'e sivi ai e vaka kotoa ke paasi pea toki folau ki tu'apule'anga. Ko Fotu'atama' ko e 'api ia 'o Hiko 'i Taulanga 'a ia na'a' ne tauhi 'a e 'atu' 'o a'u mai ki he taimi' ni. Ko e kakai 'o Fotu'atama' ko kinautolu 'oku nau fakahoko fatongia ki he Tu'iha'angana' he ko e kakai na'a nau ivi lahi mo fa'a ngāue.

Ko e 'uhinga 'o e hingoa TU'ULĀTALA', " ko e tu'u pē mo hono laa'kae fai hono tala". Ko e vaka kotoa pē 'oku 'amanaki ke folau ki muli, kuo pau ke 'uluaki sivi ia he fo'u'anga vaka he 'api ko Tu'ulatala', 'i Hā'ano, 'o mahino ai pe 'oku taau ke folau mama'o pe 'ikai. Ko e founga hono sivi', 'oku 'ikai ke tuku e laa' ki lalo ka 'oku toho pē lolotonga 'oku kei mafola pē hono laa' 'o tuku pehē ai pē kae fai hono sivi'. Ka 'osi hono sivi', pea pehē 'e he kau Lēmaki' 'oku fe'unga ke folau, pea toe toho pehe'i pē ki tahi. Ko e kau Lēmaki', na'a nau kau he kau tangata fo'u kalia 'iloa 'i Tonga na'e 'iloa ko e kau tautehina Fehoko'. Ko Viliami Fehoko 'a e fuofua Tonga ke ne fo'u ha vaka 'o folau tokotaha ai ki Nu'usila mo e 'otu motu Kuki' 'i he 1970'. Na'e hoko 'a e toho'anga vaka ko Tu'ulatala' ko e sivi 'anga ia 'o e ngaahi vaka' 'o 'ikai ko Tonga pē ka' ki Ha'amoā mo Fisi foki.

'I he taimi ko ē 'oku pehē atu 'e he taki 'o e kau Lēmaki' ki ha 'eiki vaka 'o ha vaka kuo toki 'osi hano sivi, "Folau ā he kuo taau ke ke folau", pea 'oku fa'a tali mai 'e he 'eiki vaka ko ia' 'o pehē, "Folau tefua pē?". Ko e 'uhinga 'a e 'eiki vaka' ni pe 'e folau tokotaha pē, pē 'e tali ki ha vaka ke na folau fakataha, ke na fe'ao telia na'a hoko ha fakaevaha. 'E toki fakamahino atu leva 'e he taki 'o e kau Lēmaki' 'oku falala'anga 'enau ngāue' 'o ne tali atu: "Folau tefua pē, he ko e tefua 'a vaka lautala". 'Oku 'uhinga eni, neongo 'ene folau tefua' (tokotaha), ka ko e vaka kuo 'osi lau hono tala', kuo 'osi sivi pea kuo fe'unga ke folau. Ko e ma'u'anga eni 'o e lea Tonga pe palōveape ko e "Tefua 'A Vaka Lautala".

TEXT B: *Fakamatala mei' he nusipepá* (Newspaper article)**Ko e pēpē na'e fa'ele'i 'i Hawkes Bay lolotonga 'a e ngāue toli'**

Ko 'Elevina, ta'u 23 pea koe taha 'o e kau ngāue fakataimi 'e toko 885 mei he Pasifiki' ke tokoni ki he ngāue'i 'o e ngaahi faama fua'i'akau 'i Nu'usila' ni, na'a' ne ma'u ha tokoni mei' he Kolosi Kula'.

[Redacted text block]

Na'e malava eni 'i he tokoni 'a e pule 'o e kautaha na'a ne ngāue ai '.

[Redacted text block]

TEXT C: Tohi ki he 'etita' (Letter to the editor)

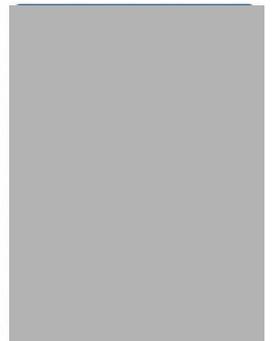
'E faka'apa'apa'i fakaku' e he kakai 'o Lalotonga' e ngaahi pākingi 'a e kau vaivai'?

'I Lalotonga 'oku tokolahi e kakai kuo nau talangata'a ki he ngaahi tu'utu'uni fekau'aki mo e pākingi ma'a'e kau vaivai 'o kau ai 'a e kau Polisi Kuki 'Ailani', ngaahi tekisii', ngaahi pasikala' pea pehē foki ki he ngaahi me'alele 'a e ngaahi potungāue 'a e pule'anga'.

Fakamolemole'i ange au kae 'atā keu lave atu kiate kinautolu 'oku 'ikai ke nau toka'i 'a e tu'utu'uni ko 'eni' 'aki 'enau pākingi pē 'i he ngaahi pākingi kuo faka'ilonga'i ke ngāue'aki ma'ae kau vaivai 'i Lalotonga' ni. 'Oku ou tui ko ho palopalema' ko e fievaleloi' mo e fakapikopiko', pē ko e 'ikai te ke lava ke lau 'a e tohi 'oku tu'u 'i he ngaahi faka'ilonga' 'o tatau 'i he lea fakapapālangi' pē Maui'.

Ko e faka'ilonga 'oku hā atu', ko e faka'ilonga fakatu'apule'anga ia pea 'oku totonu ke mahino ki he taha kotoa. Ko 'eku fa'ee', 'oku mo'ua he faingata'a'ia fakasino' pea 'oku fiema'u ia ke pākingi 'i he ngaahi pākingi ko'eni', koe'uhī' he 'oku' ne fiema'u e tokoni ke lava 'o hifo mo heka ki he me'alele'. Na'a ku sio ki ha tekisi' na'e pākingi ia he tau'anga 'o e kau vaivai' pea 'ikai ko ia pē, ka' ki ha ngaahi loli pea mo e ngaahi me'alele 'a e ngaahi potungāue 'a e pule'anga'. 'Oku kau foki mo e ngaahi pasikala' 'i he tau he ngaahi pākingi ko 'eni', pea ko e me'a 'oku mahino mai kia au', 'oku nau fu'u fakapikopiko. 'Io, kuo' u 'osi fakalea ki he tokolahi 'o kinautolu ke nau mavahe mei he pākingi ko'eni' 'o tu'o-lahi.

'E anga fēfē ha'atau solova e palopalema ko 'eni'? 'Oku te'eki ke 'i ai ha lao ke ne pule'i 'a e me'a' ni koe'uhī' ke lava ke 'oange ha mo'ua ki he kakai 'oku nau talangata'a ki he tu'utu'uni' ni. 'E malava pē ke tau 'ai e ngaahi faka'ilonga' ni 'i he ngaahi feitu'u 'oku fiema'u ki ai', koe'uhī' ke ne fakamanatu ki he kakai' 'a e mahu'inga 'o e tu'utu'uni' ni.

Acknowledgements

Material from the following sources has been adapted for use in this assessment:

Text A

<https://www.pexels.com/photo/a-top-view-of-waves-crashing-on-a-shore-10835061/> – beach image

Text B

<https://www.nzherald.co.nz/nz/the-rse-worker-who-gave-birth-in-hawkes-bay/NWBWF7V6A2X5CECUUFYPPZNYTU/> – text and image

Text C

<https://www.thesignmaker.co.nz/product/disabled-parking-signage/> – sign